

баяу жарылатын ядролық бомбаның ең барып тұрған зұлымдыққа толы көмбесі қызметін атқарғанынан да мағұлмат аламыз. Автордың айтуынша, бұл жағдай, тұтас бір аймақтың биосферасы мен ноосферасын толық жойып жіберуге әбден жеткілікті және ол республикадан тыс, басқа аумақтарға да зардабын тигізетіні ақиқат көрінеді.

Экология мәселелерін қазақ газеттерінің барлығы да қозғаған болады. Алайда олардың көбісі аталмыш проблемаға жиі, сапалы түрде үлес қоса қоймаған. Алайда күллі планетаға қатысты экологиялық публицистиканың жан-жақты қарастырып, дәйектеу уақыт күттірмейтін жай деп білеміз. Бұл - экопублицистиканың мұңы.

Огромные территории Казахстана пострадали от деятельности военных полигонов и запусков космической техники. На территории бывшего Семипалатинского ядерного полигона около 2 млн. га сельскохозяйственных угодий подвержено радиоактивному заражению. Аральский и Семипалатинский регионы объявлены зонами экологического бедствия, где произошли разрушение естественных экологических систем, деградация флоры и фауны и вследствие неблагоприятной экологической обстановки нанесен существенный вред здоровью населения.

The vast territory of Kazakhstan suffered from the activities of military sites and the launch of space technology. In the former Semipalatinsk nuclear test site of about 2 million hectares of agricultural land subject to radioactive contamination. The Aral Sea and Semipalatinsk regions declared zones of ecological disaster, which occurred the destruction of natural ecosystems, degradation of flora and fauna due to unfavorable environmental conditions caused substantial harm to public health.

О. Ошанова

### **Камал Смайылов публицистикасы мәтіндерінің идеясы, эстетикасы мен этикасы**

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

УДК 070 (091)

**Аңдатпа.** Бұл мақалада көрнекті жазушы, публицист, ғалым, мемлекет және қоғам қайраткері, қазақ киносы мен телевизиясының талантты ұйымдастырушысы Камал Смайыловтың шығармашылық өмірі, публицистикалық шеберлігі жан-жақты сөз болады. Автор қазақ журналистикасында ерекше қолтаңба қалдырған әрі қазақ мәдениетінің дамуына өзіндік үлес қосқан публицист-жазушының ұлттық мүддеге қызмет етудің, қоғамның көкейтесті мәселелерін көтерудің үлгісін көрсеткен журналистік қырын талдап, өзіндік тұжырымдар жасаған.

### **Публицистика. Ғалым. Жазушы.**

Қазақ журналистикасының XX ғасырдағы шынайы бет-бейнесін сомдар болсаңыз, өткен ғасырдағы зіл батпан салмақты арқалаған ру-хани қайраткерлердің қатарынан, журналистикада өзіндік қолтаңба қалдырған бірегей таланттар шоғырынан Камал Смайылов есімін кездестіретінііз хақ.

### **Әдебиеттер:**

1 Қазақтың естерінен кетпей жүрген бір сөз// Дала уалаятының газеті. Әдеби нұсқалар. 1888-1894. Құрастырушы Ү. Суханбердина. -Алматы: Ғылым, 1989. - 392-401 беттер

2 Мырзалиев Қ. Заман-ай // Жалын. - 1991. -№3. - 11-бет.

3Риклефс Р. Основы общей экологии. - Москва: Высшая школа, 1979. - С. 6-7.

4 Тлеубергенов С. Нооэкология. - Алматы: Ғылым, 1996. - С. 96.

кейіпкер жайлы тебіреністі ой термелеп, қалам тербеуінде жатса керек!

Ал Камал Смайылов ағамыз жайлы естеліктердің бір арнаға тоғысып, кейіпкер жайлы барлық көзкөрген жандардың ерекше ықыласпен, мейірімділікпен қалам тербегендері ойлантады. Біз де естеліктер ішінен Камал Смайыловтың азаматтық, қайраткерлік, публицистік қырларын жан-жақты ашатын ой-пікірлерді сұрыптап алуға тырыстық.

Камал Смайыловтың балалық шақтан зерек болып әрі тектілігін танытар азамат болуды, қалам тербеп елдің жоғын жоқтар қаламгер бо-луды мақсат тұтқаны жайлы академик Төрегелді Шарманов ағамыз былайша жазады: «Біз Камал екеуіміз - Ұлытаудың қиясындағы бір ауылдың ұясынан, бір мектептің класынан тәлім алып шыққан түлектеріміз.

Камал мектеп қабырғасында жүрген кезден-ақ егілген елдің, қайғырған халықтың тағдырына толғаныспен ой жүгірте білетін жігіт болып қалыптасты. Оның бастапқы мақалалары сол кездің өзінде аудандық, облыстық, республикалық газеттерде жарық көре бастады.

Кеңес үкіметі кезінде тегінді талдап, тектілігіңді айтып бабаларыңның атын атасаң басыңа бұлт үйірілетін. Әкеден балаға жалғасып жеткен шежіредегі белгілі болыс болған, үлкен атасы Бабырдың қасиетті Ахмет Йассауи мов-золейінің қабырғасында жерленгенін естігенде Камал бабасының рухына сай болуға бел бұғандай шаттануын жасыра алмаған-тын. Әлі күнге дейін ол өзінің майданнан оралмаған немере ағасы, әскери журналист, жазушы Бау-бек Бұлқышевтың Ұлы отан соғысының алғы шебінен газеттерге жіберіп тұрған жалынды жазбаларынан, хаттарындағы ақыл кеңесінен нәр алып қалыптасқанын мақтан тұтады».

Камал Смайылов С. М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетін журналистика мамандығы бойынша тамамдағаннан кейін қоғам өміріне белсене араласты. Камал ағамыз баспасөз, радио, телевизия, кино саласында ғана еңбек етпей, саясаттың да тізгінін ұстап көрді. Шығармашылық жолын «Лениншіл жас» газетінің Қарағанды облысындағы меншікті тілшісінен бастады, одан кейінгі жылдары «Білім және еңбек», «Парасат», «Ақиқат» журналдарын басқарды.

1962-1964 жылдары республика комсомолының идеология жөніндегі хатшысы қызметін атқарды. Осы жылдардағы атап өтерлік еңбегі - 1964 жылы әдебиет әлемінің табалдырығын жаңа аттаған талай жастардың қалам қарым-дарын таныту мақсатында,

өзі алғысөз жазып, алғашқы әдеби жинақ шығартуы. Ал ол кітапқа шығармалары жарияланған жастар, шын мәнінде, таланттар шоғыры болатын. Олардың қатарында қазақ әдебиетінің танымал өкілдері кешегі өмірден өткен Мұқағали Мақатаев, Жұмеке Нәжімеденов, Төлеген Айбергенов, Оспанхан Әубәкіровтерден бастап, бүгінде орта-мызда жүрген классик жазушыларымыз Шерхан Мұртаза мен Мұхтар Мағауиндер болатын. Бұл, шын мәнінде, Камал ағамыздың әдебиетке деген шынайы жанаһырлығының дәлелі емес пе?!

Камал ағамыздың 60 және 70-жылдардағы өмірі қазақ киносымен тығыз байланысты. Ол бұл жылдары «Қазақфильм» киностудия-сын, Кинематография жөніндегі мемлекеттік комитетті басқарды. Осы жылдары ол соғыс кезінде жазылса да талай уақыттан бері киностудия мұрағатында шаң басып жатқан Ғ. Мүсіреповтің «Қыз Жібектің» желісімен жазылған «Гэкку» киносценарийін тауып алып, оны автордың рұқсатын алмастан Мәскеуге ба-рып бекіттіріп әкеледі де, фильм түсіру ісіне қызу кірісіп кетеді. Бұл фильмге сценарийді жазушы Ғ. Мүсіреповке бастан аяқ қайта жазғызып, режиссер С. Қожықов, композитор Н. Тілендиев, редактор А. Сүлейменов, суретші Г. Исмайыло-ва, акын Қ. Мырзалиев сияқты өз ісінің білгірлері болып танылған кәсіби мамандардың басын қосып, қазақ киносын әлемге танытқан тамаша туындының өмірге келуіне басты себепкер бо-лады. Жалғыз «Қыз Жібек» фильмі емес, «Қилы кезең», «Қан мен тер», «Алты жасар Алпамыс» т. б. қазақ мәдениетінің атақ абыройын танытқан фильмдер қазақ киносының тізгінін К.Смайылов ағамыз ұстап отырған жылдары түсірілген бола-тын. Камал Смайыловтың осы еңбектеріне ғана қарап, қазақ өнерінің шынайы қамқоршысы бол-ды деп ой түюге болады.

Тағы бір атап өтерлігі, осы кезеңде ол «Қазақ-фильм» деп аталған кино ордасының төңірегіне жоғарыда аталған азаматтармен қатар Олжас Сүлейменов, Әкім Тарази, Сайын Мұратбеков, Қалихан Ысқақов сияқты қазақ мәдениетінің бет-ке ұстарларын топтастыра білді, осы арқылы ұлт мүддесі үшін бірлесе қалтқысыз қызмет етудің жемісті болатындығын көрсетіп қана қоймай, оның дайын үлгісін ұсынып та кетті.

Орта Азия елдерінің ішінде жаңа өнер саласының тұсауын алғаш кесіп, оның дамуына орасан зор үлес қосқан да ағамыз болатын, яғни қазақтың «Қарлығаштың құйрығы неге айыр?»

алғашқы мультфильмі де К. Смайыловтың тұсында дүниеге келген.

Бұл туралы кинорежиссер Әмен Қайдаров «Жолың болсын десең, жолыңда азамат кездес-сін» деген естелігінде толық баяндаған, яғни 1966 жылы «Қазақфильм» киностудиясына журналист Камал Смайылов басшы болып келгенін, өзінің Бүкілодақтық Мемлекеттік кинематография институтын бітіріп, қазақ мәдениетіне жетпейтін өнер саласы мультипликацияның іргетасын қалауды армандап жүрген жас ма-ман екенін, сол кезде жаңа басшының мәселені табан асты шешіп, үлкен өнердің тууына бас-тамашы болғанын тебірене әңгімелей келіп, «Әрине, «Қазақфильм» киностудиясына ұялаған «Қарлығаш» Камалдың талай сәтті еңбектерінің бірі ғана еді» деп көрсетеді.

Жоғарыда айтқан ойларымызға Қазақстан-ның халық жазушысы Әбіш Кекілбаевтың ағамыз туралы тұжырымды пікірі тұздық болмақ: «Ұлттық мүдде мен ресми саясат аты-мен қабыспайтын кереғар жағдайда мәдениет майданында басшылық еткендердің айдарлары-нан жел есе қоймайтындығы айтпаса да түсінікті. Алайда соған қарамастан ұлттық руханиятқа қалтқысыз қызмет ете алған азаматтар ол кезде аз болмады. Олар екі оттың ортасында жүріп, қарлығаштың қанатымен су сепкендей болса да, өз халқына пайда тигізіп бақты. Бұл оңай шаруа емес еді. Мен сондай жанкешті еңбектің иегерлері қатарына Камал Сейтжанұлы Смайыловты жатқызар едім.

Ресми билікпен арадағы шытырмандар әлгіндей болғанда, өнердің өз ішіндегі шыр-ғалаңдар да оңай тимейтін. Таңқылардың та-ланттарды көре алмай жасап бағатын айла-шарғыларын былай қойғанда, әр таудың арқары болып қалған атақтылардың өздерінің тарт-тырар тауқыметі аз болмайтын. Жер бетіне өздері сыйғанымен, шаңырақтай-шаңырақтай мүйіздері сыймай, қаралай қақтығысып, шатақ салатын. Ондай ортада ұйымдастырушы болып, ортақ істі алға бастыру қиынның қиыны еді.

Бір қызығы осының бәрін Камал Смайылов соның бәрін ләззат санамаса, азап санамайтын сыңайлы. Осы ғұмырында екі бірдей журнал шығарыпты. Киностудия басқарыпты. Кинематографияға бір емес, екі рет бастық болыпты. Телевизия мен радиокомитетті де екі рет басқарыпты. Үкіметтің осындай қиын са-ланы үйлестіретін бөліміне екі рет, Орталық Комитеттегі бөлімге үш рет барыпты.

Бұл тек мәртебе қуғандыққа ұқсамайды. Өзі сүйетін іске шексіз берілгендік шығар. Бір кез-де өзі

бастап берген істің ендігі тағдырына да қабырғасы қайысқандық шығар. Мыңның біреуі емес, мыңнан біреу... Жаратқанның айрықша мейірімі түскен нысаналы перзенті...».

Камал Смайылов ағамыз Телевизия мен радиокомитетті де екі рет басқарған, осы-лайша, ол мәдениеттің кез келген саласының шығармашылық жұмыстарын үйіріп әкете ала-тын шеберлігімен танылды. Бұл туралы академик Т. Шарманов: «Ең бір таңдандыратыны - Смайылов қай салаға салсаң да жаңа кәсіптің иірімдерін тез арада игеріп алып, істі жүргізіп ала жөнеледі. Өйткені ол туа бітті, табиғатынан жан-жақты публицист-жазушы. Кино өнерінің айыл тартпасын мығымдап ретке келтіріп ба-рып, мемлекеттік телерадиоға төраға болып келісімен-ақ, қолына тізгінді еркін ұстап иіріп әкетті. Ол кезде телевизия саласы даму үстінде болатын. Әрине, мұндай кезеңдерде іске бүкіл болмысымен білек сыбанып кірісіп кететін жаңашылдар керек. Смайылов келісімен қазақ телевизиясы «өгей шешедей болған мәскеулік телевизияның» айтқанын бұлжытпай орындай-тын күйінен біртіндеп өзгере бастады».

Камал ағамыз әдебиеттің үлкен ордасының тізгінін де қолына ұстап, бұл жерде де рухани саланың ізгілікті істерінің бастамашысы болып қана қоймай, біраз істердің басын қайырып кет-кен. Бұл туралы белгілі қоғам қайраткері Мұхтар Құл-Мұхаммед: «Әрдайым үлкен саясаттың қан базарында жүретін Кәмекең балапан ба-сына, тұрымтай тұсына кеткен 90-жылдардың басында Қазақстан Журналистер Одағының тізгінін қолына ұстады. Берекесі кеткен одақтың басын қосып, біраз игілікті шаруалардың ба-сын қайырды. Әкесі Сейітжан 37-нің тұзағына түсіп, жазықсыз жаза шеккен буынның өкілі болғандықтан да болар, еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін ақталған арыстар есімін ел жадын-да қалдыру үшін де аянбай еңбек етті. Кәмекең басқарған жылдары «Ақиқаттың» бетінде Едіге, Тәуке, Абылай, Кенесарылардан бастап, Б. Қаратаев, М. Тынышпаев, С. Сәдуақасов, С. Қожанов т.б. дейінгі ұлт ұлыларын ұлықтаған көлдей-көлдей материалдар жарияланды. Ол мұнымен де шектелмей «Атамұра» корпорациясымен бірге Ә. Бөкейханов, Ж. Ақбаев, Ә. Ермеков атындағы Қазақстан Журналистер одағының сыйлығы белгіленіп, оны жыл сайын республиканың таңдаулы журналистеріне тап-сыруды дәстүрге айналдырды».

Ал енді Камал ағамыздың публицистикалық шеберлігінің кыр-сырына үңіліп көрсек. Бұл орайда жазушы, профессор Шерияздан Елеуке-нов өзі «Қазақ публицистикасының ақбөкені» деп айдар таққан жанға былайша баға береді: «Жұмсақ тілмен сыйпай қамшылай отырып, қайдағы келеңсіз жайттарды тауып жазып, жағанды ұстатады. Қазақстан өзіне керекті азық-түлікті өндіре алмай, жетпіс процентін шет ел-ден тасымалдайды дейді. Миллиардтаған пұт астық сатып өткізетін, ондаған миллион қой баққан Қазақстан азық-түліктен кіріптарлыққа түскені адам нанғысыз нәрсе, төбе құйқанды шымырлатады. Сенгің келмейді, бірақ Камалдай бедел айтып тұрған соң сенбесіңе амалың жоқ.

Ол, міне осындай жұртшылық көзінен таса фактілерді, ел дамуына кедергі кесел-кінәраттарды тапқыштығымен көзге түсіп жүрді.

Камал сөздерінің соншама әсер ететіні, цифрларды ойната білетін. Ол құрғақ ақылды жек көретін, айтқанын жандандырып суреттеуге тырысатын».

«Ізгіліктің насихатталуы ғана идеология» деп мойындаған Камал Смайылов публицисти-када «өз жан дүниесінде сезінген жақсылықты өзге жан да сезінсін дейтін пиғылды» алға ұстанады, бұл туралы Қазақстанның халық жа-зушысы Шерхан Мұртаза: «Сен тым ақкөңіл адал едің ғой, Камал! Қоғамда болып жатқан то-лайым кемшіліктерді мен ашына жазғанда, сен сол қоғамдағы зәрудей жақсылықтарды тізбелеп, маған басу айтушы едің. Заманның, қоғамның алдағы күндерінде жақсылыққа, ақжарқын күндерге жететінін дәлелдеп, ұдайы да үміт отын жандыратынсың» деп толғанады. Шынында да, өмірдің көлеңкелі жақтарын көруден гөрі оның әр сәтінің жасудай жақсылығын ұшқынынан тану әлдеқайда қиынырақ, оны таныр көңіл қырағылығымен қоса бар жан тәніңмен қуана білу сияқты ерекше қабілет те қажет сияқты. Бұл орайда, Камал ағамыз бізге өзінің сара жолын са-лып кетті.

Академик Төрегелді Шарманов «Камалдың қаламы бүгінгі жас журналистердің шамадан тыс шамшылдығы мен әсіре сәншілдігіне қарсы бәс тіге алады» дей келіп, публицистің бүгінгі ұрпақ үлгі тұтар тұстарын былайша көрсетеді: «Қазіргі кездегі қаражат қаржылық мүддені көздеп, біреуді жақтап, екіншісін таптап, жік-жік болып бөлініп алып жазып жатқан журналистерден дара жазатын Камалдың дарабоз-дығы ойландырады. Ешкімнің сағын сындырып, тауын шақпай, бәтуасыз ақпараттық

шайқастардың отына май шашпай, журналистік әдепті аяққа баспай жүретін Камалдың рухани бостандықта болғысы келетіні ойландырады. Ұшқын шашатын ойларының ауқымдылығымен, мақалаларының ішіндегі сөйлемі түгіл, үтірінен күпірлік байқалмайтын тартымдылығымен тандандырады».

**Камал Смайылов ағамыздың көзі тірісінде журналистикаға қатысты айтқан ойларын көңіл көзінен өткізе отырып, бүгінгі межеге салып салмақтар болсаңыз, олардың мәні мен мазмұнының қазіргі таңда да өз өзектілігін жоймағанына көз жеткізесіз.** Мәселен, ағамыз журналист қандай болуы керек деген сұрақтың жауабын былайша түйіндейді: «Журналист өмір-дің, қоғамның кез келген құбылысы болса, соны қалт жібермей ұғатын, оның бағытын анықтай білетін және қаламды нық ұстап жазып, оны халыққа жеткізе алатын маман иесі болуы тиіс.

Журналистер бәрінен де аулақ, жоғары, биік тұруға тиісті. Олар үшін ең басты саясат шындық, әділдік, халықтың қамы болуға керек. Ендігі күш басқарушы, бағыттаушы орындарда емес, журналистердің қолында».

Ал «Әлемдік интеграция, глобализация кезінде қазақ өзін қалай ұстауы керек?» - деген сауалға: «Бұл өмірдің бізге алып келген үлкен ағымы, толқыны. Бұл адамзат дамуының жаңа са-тысы, бұған қарсы шығып, мүлдем тоқтату мүмкін емес. Кейде бұл аз ұлттарды, әлсіз мәдениеттерді жойып жіберуі мүмкін. Бірақ, соған қарамастан, ұлттымызды, тілімізді, әдет ғұрпымызды сақтай отырып, жаңа заман ағымына қосылуымыз керек. Ол үшін бізде соның бәрінің басын қосатындай өндіріс, еңбек, білім, рух болуы тиіс», - деген тұжырым айтады.

«XXI ғасырдың қазағы қандай болуы тиіс?» деген сұраққа «XXI ғасыр қазағы ұлтын сүйетін, әлемдік деңгейде білімі бар, рухы биік тұлға болуға міндетті» деп жауап берген.

Өз әріптестерінің қалам тербестері жайлы: «Біріншіден, біздің қазақ тіліндегі басылым-дарда «анау жоқ, мынау жоқ» деп жыланып, күңіреніп, қара аспанды төндіріп жазатын жур-налистер жоқтың қасы. Тек жылау болса, оны ешкім оқымас та, тыңдамас еді ғой. Жылау үшін де экономиканың жағдайын білдіретіндей тілге тиек деректер келтіру керек. Көбісі осы-дан жасқанады, жағдайды білмейді де, білмеген соң талдай, бағалай алмайды. Дерек-дәйектер келтіре отырып, талдап, сараламаған сөзді ешкім тыңдамайды, тыңдаса да «осы рас» деп

иланбайды, «бұл қалай?», - деп ойланбайды» дей келіп, «ал енді сынап, талдап, кемшіліктерді көрсетіп жазатын, айтатындар болса, оларды жаппай айыптауға болмайды. Олар соны табалап жазып отыр ма, әлде жүрегі ауырып, жаны ашып жазып отыр ма? Алдымен, осыны ажыратып алу керек» деген тәлім алар пікір айтады.

Камал ағамыз айтып отырған осы мәселе-ленің мәні бүгінгі күнде тіптен өзекті болып отыр, өйткені қазіргі таңда қалам ұстаушы көптеген ағайындар «түймедейді түйедей қылып» көрсетуді, өздеріне ұнамаған адамды қаралауды әдетке айналдырып отырғаны жа-сырын емес. Сонымен қатар көп жағдайларда «сын түзелмей мін түзелмейді» деген қағиданы ұстанып, жанашырлықпен қалам тартып жүрген әріптестерімізге де қырғи қабақ танытып жататындардың қатары да көбейгені шындық. Сондықтан да бізге ақ пен қараның арасын ажыратар зеректік пен қырағылық қасиеттер керек болар.

**Камал Смайылов қаламының қарымы дегенде,** ең алдымен, ағамыздың өткен ғасыр өткелінде жүріп, ел болашағын болжап жазған «XXI ғасырға саяхат» кітабы бірден еске түседі.

«XXI ғасырға саяхат» еңбегіне академик Ев-ней Букетов: «Камал болжауларының ғылыми негізділігін, өрісінің ұлан-ғайыр көлемділігімен оқырманын таңдандырмай, тебіртпей қоймай-тынын, жастарға бұдан былай да осындай еңбектерді молынан жазу қажет», - деп пікір білдіріп, жоғары бағасын берген болатын.

Шынында да адамзат дамуының алдағы кезеңдеріне негізді болжамдар жасау журналис-тің білім тереңділігін, ізденгіштігін әрі әр дәйекті жан-жақты талдай отырып, нақты тұжырымдар жасай білу қабілетін танытса керек. Ағамыз болашаққа төмендегідей бол-жам жасайды: «Адам табиғаттың құлы емес, қожасы. Әрине, бір кезде айтқандай, табиғаттың заңымен, жағдайымен санаспайтын, мойын ұсынбайтын ұр да жық, сотқар, тентек қожасы емес, табиғаттың заңын біліп, түсіне отырып, соның ыңғайына қарай өз күдіретін жүргізіп, өз ырықын орындататын ақылды қожа болады». Бүгінгі таңда бұл қағидамен келіспеске ама-лымыз жоқ. Қазіргі күні ағамыз өзі айтып кеткендей «ғылым өсімдіктер мен дақылдарға керекті ауаны да, коректі де, сәулені де «жасанды табиғи» ортада жасап қамтамасыз етіп», жер бетінде тіршілік етіп жатқан тұрғындардың бәріне жетерлік мөлшерде сапалы әрі құнарлы өнім өндіру үрдісін жолға қойды.

Камал Смайылов: «Жер бетінде өңделетін, егін себілетін қазіргі жердің көлемі дұрыс, оңтайлы пайдалана білсе, 10 миллиард адам-ды асырай алады», - дей келіп, елімізде бұл бағытта қыруар шаруалар атқару қажеттігін әрі бос жатқан жерлерді кәдеге жарату жайлы ұсыныстарын айтады. Мәселен, суландыруға оңтайлы да пайдалы аймақтар қатарына Оңтүстік Қазақстан мен Орта Азия далаларын жатқыза келіп, «ғалымдардың айтуынша, күннің сәулесі мен жылуының молдығы, топырақтың құнарлылығы, жерінің суаруға, егін егуге қолайлылығы жағынан бұл аймақ басқа суармалы аудандарға қарағанда, әлдеқайда қолайлы әрі биологиялық өнімділігі 50-70 пайыз артық та жоғары екен» - десе, сонымен қатар Арал теңізі аймағында суландыруға жарайтын, мол өнім алуға болатын 50 миллион гектар шұрайлы да құнарлы жер бар екенін, қазіргі күнде оның он-нан бір бөлігі ғана игерілгенін баса айтады.

Аталған еңбекті оқи отырып, автордың бір қарағанда миға қонымсыз, бірақ мәніне тереңдей үңілсеңіз қисынды ойларын бас шайқай отырып оқисыз, бір сөзінде «Мұнайдан белок, белоктан ет алармыз сонау алыс болашақта. Бірақ көп уақытқа дейін өте қажет ет пен сүтті біз малдан ғана алатын боламыз. Бұлар барған сайын ба-рынша қажет болатын тағамдар.

Биологияның кереметі мен химияның күдіреті бара бара мұнайдан - май, көмірден - ет, ағаштан - нан жасайтын да болады!» - десе, енді бірде «Қазірдің өзінде әдетте мал өнімдерінен алынатын көптеген тағамдар қолдан жасалады. Мысалы, өсімдік майынан кәдімгі «қаймақ» шығады. Сояның бұршақтарын үгітіп, жұмыртқа ұнтағын алуға болады. Сондай ақ сол соядан кәдімгі малдың етінен түрі де, дәмі де еш ау-майтын, жасанды ет алынады» деген нанымды мәліметтер айтады. Болашақта адам баласының ағзасына қажет белоктар «теңіздер мен мұхиттар суынан көптеп алына бастайды, қазірдің өзінде теңізден 52 миллион тонна белоктық өнім өндіріледі, осынша белок алу үшін жылына 200 миллион бас ірі қара малды союға тура келер еді», - деген болжамдар жасайды.

Журналист, осылайша, адамзаттың алдағы өмірі, тіршілік ету бағыты туралы толғана келіп, қисынды тұжырымдар жасайды, оқырманын таң қалдырып, бас шайкатады.

**Ел мүддесіне адалдықпен қызмет етуді ойлаған азамат өз ұлтының өткені жайлы да ет жүрегі елжірей отырып, қалам тер-беп, тарихтың**

**сабақ алар тұстарын санама-лап көрсетіп, халықтың жадынан өшірмеу бағытында да өнімді еңбек етуі керек деген ойды Камал Смайылов ағамыздың «XX ғасыр қазаққа не әкелді?» деген мақаласын оқи отырып, жадымызға түйгендей болдық.**

Тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейінгі ел еңсесін көтерудің қарапайым қағидасын былайша көрсетеді: «Кеудесін соққан пысықтар өмірдің тіршіліктен, тіршіліктің тұрмыстан, тұрмыстың экономикадан, шаруашылықтан бас-талатынын ұмытады, ұмытады емес білмейді, білмейді емес, түсінбейді. Кеуде ұрып, ұран салғанға шебер. Тәуелсіздік үшін шаруашылық істеу керек». Осы айтылған пікірді оқығанда осы қағиданы қоғам мүшелері бүгінде ұмытпай, жа-дымызда ұстасак ұтар едік-ау деген ой көңілді мазалағандай болды.

Публицист XX ғасырдың драмалық көрінісі деп даладан, ауылдан қоныс аударған қазаққа қалада жұмыс пен пәтердің берілмеу саясаты деп көрсете келіп, бұл жайлы былайша ой түйеді: «өндіріс ошақтарын сырттан келген адамдар салды да, сонда тұрақтап қалды. Құрылысшы, жұмысшыға айналып, өз астанасының өзінде орын тимей, азшылық болып қалған қазақ, сол қаптаған қалалардың төріне еркін шыға алмай, босағасында отырып қалып жүрді».

Өткен ғасырдың бізге тартқан тағы бір «сыйы» жайлы журналист былайша ой толғайды: «Заманымыздың екі ұлы оқиғасы - космосты игеру мен тыңды көтеру Қазақстан еншісіне тиді, Қазақстан жерінде болды деп мақтандық, масаттандық. Бірақ Қазақстан жері дедік, «қазақ жері, қазақ елі» дей алмадық».

Ал Семей даласындағы ядролық полигон жайлы публицист былайша тұжырым жасайды: «Екі ғана бомбаның зардабын көрген, осы уақытқа дейін қасіреттен арылмаған жапондықтардан басқа атом алапатының отына, өртіне әбден шарпылған осы әлемдегі жалғыз халық қазақтар ғана. Бүкіл адамзатты қорғау үшін құрбан боп шалынған қазақ халқы. Бұл да XX ғасырдың қазақтарға тартқан сыбағасы».

«Осы заманғы техникасы бар қорғаныс зауыттарында қазақ кадрлары болған жоқ. Бұл саясатта да қазақтардың сондай жауапты күрделі салаларда істеуге қабілет білімдері жете ме деген күдік әрі осындай елдің тағдыры үшін маңызы бар аса құпия істерді тапсыруға деген сенімсіздік байқалған. Кемсітушілік осы сала-да айқын көрінді. Дүниежүзілік мәні - маңызы бар әлемдік деңгейге шығуда талап қажет ететін жұмыстарда өзінің

дарынын көрсететін, дербес әрекет жасай алатын шешуші салаларда қазақтар аз болды. Оның орнына ұлттық кәсіп, психоло-гиясына жақын деп, қазақ жастарын өне бойы шопан болып, қой бағуға, сауыншы болып, сиыр саууға шақырумен болған. Талай дарынды жас-тар сондай жұмыстарға кеткен.

Шамалап есептегенде, 50-60 жылдар аралығында Қазақстанның халқы 1939 жылға қарағанда 5 миллион адамға көбейді. 1959 жылы 10 миллионға жетті. Бірақ мұның қазақтар үшін қуанышы болмады. Қазақтар үлесі 58,7 пайыз-дан 29,8-ге дейін кеміді. Сөйтіп, Республикаға атын берген, осы жердің түпкілікті иесі, қазақ ұлты аз халыққа айналып, үштен біріне (2,9 млн) жетпей қалды. Бұл тек демографиялық ұғым ғана болмады. Саяси мән берілді бұған. «Егер қазақтар бар халықтың үштен бірі ғана болса, онда ол халық осындағы байлық игіліктердің де үштен біріне ғана ие болуы, қол созуы тиіс. Одан көпке қысы жоқ» деген ұран шықты. Оның қосқан үлесі үштен бірі болса, сіңірген еңбегіне, атқарған жұмысына қарай әлеуметтік үлес сыбағасын да сонша алатын болсын. Содан өрбіп «саяси басшы кадрлар, студенттер мен ғалымдар құрамында да қазақтар үштің бірінен аспауға тиіс» деген шарт, талап, міндет қойылды». Ұлт тарихындағы осынау әділетсіздіктерді оқи келе әрі сана талқысынан өткізе отырып, «Тәуелсіздік алмағанда қазақтың тағдыры не болар еді, Құдай өзі қолдаған екен!» демеске шараң қалмайды екен.

«Соншама қазына байлықтың иесі қазақ елі соның не екенін, қайда кетіп жатқанын көрген де, білген де жоқ. Тазарған күмісі мен мысы, алтыны мен қалайысы басқа жаққа кетті де, шаңы мен түтіні бізде қалып жатты. Сол қазынаның елге бергенін басқалардан жасырмағаны (негізінен соны өндірген де, игерген де сол өздері болды ғой), сонда дұрыс болған шығар-ау. Орталық министрліктер қазына қарымына біраз қаржы бөлетін, қайтарымынан көргені сол болатын. Бар зардап зиянын жер мен ел көрді ғой. Егер өз қажеті үшін ғана алса, соншама жер қопарылып, астан-кестен болар ма еді? Қазір Қазақстанда алты миллиард тонна қоқыс қалдықтар жа-тыр. Бұрынғы табиғи қазақ даласының түр мен тұрпатын өзгерткен, көлін шөлге, топырағын құмға айналдырған осы ғасыр».

Камал ағамыз жаны шырқырай қазақтың жоғын жоқтап, шындықтың бетін ашқанымен, зардабы жергілікті халық үшін зіл батпан мәселелердің шешімі бүгінгі күнде табылды ма, әлде «баяғы жартас бір жартас» күйінде қалып отыр ма деген сауал тіл ұшына орала береді.

Өз ұлтының өткені мен бүгіні жайлы ет жүрегі елжірей отырып қалам тербеп, «жұмсақ тілмен сыйпай қамшылай отырып», «ешкімнің сағын сындырып, тауын шакпай, бәтуасыз ақпараттық шайқастардың отына май шаш-пай, журналистік әдепті аяққа баспай жүрген, ұшқын шашатын

ойларының ауқымдылығымен, мақалаларының ішіндегі сөйлемі түгіл, үтірінен күпірлік байқалмайтын тартымдылығымен таңдандырған» Камал Смайыловтың шығарма-шылық өмірі бүгінгі ұрпаққа үлгі болып қалмақ.

В статье автор рассказывает о творческой жизни писателя-публициста, ученого, государственного и общественного деятеля и профессионального организатора казахского кино и телевидения Камала Смаилова, подробно говорится о творческой жизни и публицистическом мастерстве автора.

Автор анализирует особенности творческого вклада писателя-публициста в казахскую журналистику и его роль в развитии казахской культуры. В заключение статьи делает выводы о том, что Камал Смаилов всегда поднимал злободневные вопросы общества, ставил национальный интерес во главу творчества, был примером для нового поколения.

In this article the author talks about the creative life of the writer, essayist, statesman and public figure and a good organizer of the Kazakh film and television Kamal Smaylov, elaborates on the creative life of the author and journalistic skill.

The author analyzes the characteristics of the creative contribution of the writer and publicist in the Kazakh journalism and its role in the development of Kazakh culture. At the end of making conclusions about what he's always raising urgent questions of society and always put national interest above was an example for a new generation.

### III. Нуржанова

#### Публицистика древнейших времен

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

УДК 070(091)

**Аннотация.** Публицистика казахского народа с древнейших времен и до наших дней представляет собой важнейшую часть всемирной СМИ, поэтому изучение ее занимает важное место в формировании печати сознания студентов.

Но в чрезвычайно больших государствах в древности устные формы распространения сведений, актуальные сообщения были малоэффективны и потому всегда шел поиск лучших способов письменного информирования.

В статье рассматривались неисследованные стороны некоторых проблем.

#### Публицистика казахского народа.

Публицистика казахского народа с древнейших времен и до наших дней представляет собой важнейшую часть всемирной СМИ, поэтому изучение ее занимает важное место в формировании печати сознания студентов. Публицистика казахского народа получила освещение в основном в трудах дореволюционных, а затем советских авторов, в которых она трактовалась с позиции имперской великодержавной идеологии. Отдельные ученые, пытавшиеся написать более или менее объективную историю печати казахского народа.

Сегодня перед истории печати Казахстана стоят огромные и ответственные задачи.

Потребность в обмен информацией между людьми возникла еще в глубокой древности. Особенно она усилилась после изобретения пись-

менности - могущественного средства общения на дальние расстояния (считается, что первый письменный текст появился в различных странах за 8-6 тысячелетий до н. э.). Жизнь людей не проходит на земле бесследно, она оставляет «следы». Изучая эти «следы», ученые узнают, какой была и сама жизнь. Уже в древности люди вели записи по хозяйству, описывали происходящие события. Они писали на коре деревьев, на камне, на обработанной коже животных и на другом материале. Самые древние записи были сделаны около 5 тысяч лет назад. Недостаточно, однако, найти древние записи. Многие из них написаны знаками, на которых давно уже никто не говорит. Ученные разобрали письменность большинства народов древнего мира. Непонятные ранее знаки